

Marko Šunjić

»MOSSOLMANI DI BOSSINA« (1568)

Istraživaču stare pisane (izvorne) građe, očuvane po arhivima dalmatinskih gradova, pada u oči kako se, jedno vrijeme u XIV i XV stoljeću, umnožavaju vijesti o Bosni i kako njezin uticaj posvuda, uglavnom, raste. Bosansko plemstvo postojalo je sve poznatije i izvan svojih oblasti, ženilo se strankinjama i imalo rođake po tuđim zemljama, putovalo, sticalo strane titule, odlikovanja i građanstva, posjedovalo kuće po nekim dalmatinskim gradovima, pa čak i u Veneciji. Poslovni ljudi iz Dalmacije, iz Venecije i nekih drugih italijanskih gradova i država dolazili su u Bosnu, a Bosanci, u raznim prilikama i po raznim poslovima, silazili u dalmatinske gradove ili se iz njih upućivali i dalje, preko mora. Više državne vlasti razmjenjivale su poslanstva i darove, sklapale prijateljske ugovore i olakšavale veze i razmjenu ljudi i dobara. Podosta roba na dalmatinskim tržištima i stvari po uglednim dalmatinskim kućama bilo je bosanske provenijencije i imalo sasvim određene, tipično bosanske karakteristike, pa se, npr. izričito spominju: bosansko platno (tella bosnexe), čaršavi od bosanskog platna (lenzuoli de tella bosnexe), ženske haljine bosanskog kraja (chamisa da dona a la bosnexe),¹⁾ bosanski štitovi (scutus bosnensis),²⁾ bosanski novac (grossi bosnexi),³⁾ bosan-

1) Historijski arhiv Zadar (HAZ), *splitski fond*, kutija VI, sv. 21/3 str. 116; 21/4, str. 26, 29, 279, 282; kutija XI, sv. 25/6, str. 398, 403; *korčulanski fond*, kutija VII, sv. 21, str. 5.

2) HAZ, *Articutius quondam Dominici, zadarski notar*, Busta V, sv. 3/2.

3) HAZ, *splitski fond*, kutija VI, sv. 21/3 str. 100; 21/4, str. 282.

ske srebrene mamuze (calcaria more bosinensis de argento), bosanski pojasevi (zenture bosnexe), srebreno prstenje bosanske izrade s kamenjem u njemu (anelli darzento de lavor de Bosna cum pedre dentro), pozlaćene bosanske tacne, velike i male (taze de Bosina indorade, grande e piccole), itd., itd. Jednu veliku srebreanu tacnu, »lavoratam opere Bosine«, tešku oko 15 unča (oko pola kg) i tada su u Splitu detaljnije opisivali, jer je imala i cvijet izrađen na sredini, a oko njega ispsiano ime vlasnika. Splitskom plemiću Mihi Madiju pripadala je velika srebreana tacna sa utisnutim znakom bosanskog kralja Tvrtka (in qua erat signum domini regis Tverthici).⁴⁾ U gradovima su učestala i lična imena kao Gruba, Tvrtko, Dabiša i Ostoja, čijoj popularnosti su doprinosili istoimeni bosanski kraljevi.

Osim navedenog, pominju se još: bosansko drvo za lukove, bosansko olovo, bosansko srebro, bosanska smola, bosanski vosak, bosanski sokolovi obučeni za lov, bosanski konji, od kojih neki izrazito lijepi, kao kraljevski poklon duždu, dospijevaju u Veneciju ili još dalje na zapad, u Brešu (Brescia).⁵⁾

I pored svega, stanje nije nimalo idilično, jer glas o Bosni ne pronose samo sokolovi i konji, vlastela i srebro, nego i roblje. Djeca, djevojke i mladići »de natione et genere Bossinensium patarenorum«, koje je zla kob svodila u ropstvo, dopremani su na trgove u Neretvi, Dubrovniku ili Korčuli, odakle su stizali do Venecije i Ankone, do Firence i Siene, ili su preko Sicilije, koja je činila etapu na putu za zapadni dio Mediterana, stizali do Marseja (Marseille), do Valansa (Valence) na Roni ili do Perpinjana (Perpignan) pod Pirinejima u jugozapadnoj Francuskoj, do Majorke, Barcelone, Saragose, Herone (Gerona) ili Viika (Vich) u Kataloniji (Španija). Uz imena ovakvih osoba notar bi u aktu o kupovini dodavao objašnjenje kako se radi o paganima, nevjernicima, odnosno patarenima, čime je sugerisano da su patareni samom prirodom predodređeni za ropstvo. Zabrane trgovine ljudskim mesom (quod nulla persona debeat facere mercimonium de carne humana) nisu mogle obustaviti jedan unosan posao koji je, u svim poznatim slučajevima, osiguravao uvećanje dobiti.⁶⁾

Konačno, naglašavanje »bošnjaštva« bilo je stiglo već tako daleko da se, uz ostalo, i govorni jezik počelo nazivati bosanskim. Po-

⁴⁾ Marko Šunjić, Nekoliko podataka o srednjovjekovnim bosanskim izradevinama od srebra, *Radovi Filozofskog fakulteta I*, Sarajevo 1963.

⁵⁾ Archivio storico di Venezia, *Senato-terra III*, 183'; Marcantonio Erizzo, *Cronaca Veneta*, Mss. Marciane It. cl. VII, cod. 56 coll. 8636, str. 450; Marko Šunjić, Prilozi za istoriju bosansko-venecijskih odnosa, *Historijski zbornik XIV*, Zagreb 1961.

⁶⁾ Charles Verlinden, Le relazioni economiche fra le due sponde adriatiche nel basso Medio Evo alla luce della tratta degli schiavi, *Monumenti e problemi della storia delle due sponde, Congressi Salentini II*, Lecce (Centro di studi Salentini), 1973; Nenad Fejić, Notes sur la Traite des Esclaves de Bosnie a Barcelona au Moyen Age, *Estudis Historics i documents dels Arxius de protocols X* (1982), Barcelona, 1982.

daleko, u Ankoni 1453. je zabilježeno kako su dva (brata) Bosanca obavila izvjestan posao pred notarom, pri čemu im je kao tumač poslužio tamošnji stanovnik, Bosanac, poznavalac talijanskog, bosanskog i slavenskog jezika (ad interpretationem Petri Elie, bastagii, Bossinensis, habitatoris Ancone, scientis linguam latinam, bossinensem et sclavonicam).⁷⁾

Sve je ovako teklo dotle dok Bosna, polovinom 1463. godine, nije izgubila državnu samostalnost i napokon postala plijen Turske Imperije. Nestankom države iščezava i svojevrsni bosanski »image«, a ako se zemlja i ljudi i kasnije pomenu, ipak više u dalmatinskim gradovima nema nikakvih proizvoda, roba ni stvari, s bosanskom naznakom. U novim uslovima, svi raniji pridjevci su izmijenjeni, pa neki od proizvoda, koji su nekad pristizali kao bosanski, polako postaju turske stvari — »cose turchesche«.

Kriterij primjenjivan na stvari vrijedio je i za ljude iz »turske« Bosne, bez obzira što je s obje strane granice ostao isti (raniji) narod, što se i dalje govorilo istim jezikom. Iza granice su »Turci«, a kad bi u blizini primorskog grada dolazilo među ljudima do uobičajenih svađa ili do tuče, pa neko u tuči odapeo strijelu i prolila se krv, vinovnik krvoprolića se, očekujući razumijevanje i olakšicu, pred sudom pravdao kako on, toga predvečerja, nije dobro ni razaznavao ko su bili oni drugi i nisu li možda bili Turci?^{7a)}

Dvije naše susjedne, međuzavisne i prirodno nedjeljive oblasti, Dalmacija i Bosna, našle su se odvojene opasnom granicom neprijateljskih sila: Venecije i Turske. Iz »turske« Bosne su, do pred zidine »neprijateljskih« gradova na obali, dolazile vojske praćene brojnim »renegatima«. One su, kakav je bio ratni običaj, palile sela na svom putu, uništavale usjeve, sjekle vinograde, a povlačeći se odvodile roblje i odgonile stoku, čak i svinje, i odnosile iz napuštenih kuća alat i namirnice. Izvještaji preostali o tome pretirani su teškim riječima (orribile, terribile et spaventoso) kojim je trebalo da se dočaraju strava i užas. Nezaštićenim i prestrašenim ljudima uvijek je turska sila izgledala »bezbrojna« — innumerabilia potentia de 10 can Turcho — kud bi prolazila otvarao se pakleni ponor (abisso infernale), za njom su »mnogi« ostajali okrutno izranjeni (crudelissimamente feriti), a mnogi »isječeni na komade« (tagliati in pezzi). Dugo poslije toga nije bilo uslova ni za povratak izbjeglog stanovništva, koje se, radi veće sigurnosti, preseljavalo u gradove, na otoke, pa čak i u Italiju.⁸⁾ Granica je ostajala zatvorena, nije bilo prelaza ni razmjene, niti se pouzdano znalo šta se »tamo« dešava. Svuda se obavezno razvijala

⁷⁾ Marko Šunjić, O migraciji »de partibus Sclavonie« u Markama do polovine XV stoljeća, *Radovi Filozofskog fakulteta VIII*, Sarajevo 1976, 491.

^{7a)} HAZ, *Splitski fond*, kutija XXI, 38/1, str. 520-523.

⁸⁾ HAZ, *Splitski fond*, kutija XIV, 30/3, 243; Marko Šunjić, Pomjeranje mletačkih granica u Dalmaciji i odnosi sa susjedima tokom XV stoljeća, *Godišnjak Društva istoričara BiH XV*, Sarajevo 1966, str. 57.

mržnja protiv »neprijateljske« strane. Izvan Bosne strepilo se od Turaka, od njih su dolazile mnoge nevolje, njima su pripisivane okrutnosti i brojne nepodopštine.

U pretjeranom pojednostavljivanju nije uočavana ni pravljena razlika između Turaka i njihovih podanika, posebno »renegata« koji su prihvatili stvoreno stanje i prelazili na islam. Činilo se kako iza svakoga muslimanskog imena obavezno stoji i etnički Turčin. Islami-zirano bosansko stanovništvo se sigurno nije moglo tako osjećati, mada ga je za Turke sve više vezivala ista vjera, sličan način života, odijevanje i služba istoj carevini, a često i ista sudbina.

Prošle su decenije dok se shvatila neopozivost i nepromjenljivi-vost tekovina stvorenih turskom dominacijom u Bosni, dok se po-čelo tragati za mogućnostima prihvatanja i uvažavanja nastalih razlika, međusobnog poštivanja i dobrog susjedstva. Vremenom je po-raslo razumijevanje za ljudsku prilagodljivost uslovima koje je stvorio strani gospodar. Počelo se ulaziti u obostrano korisne pos-love, pa je ponovo oživjela i trgovina. Uzajamni interes djelovao je dalje i na sve ostalo.

Već je stotinak godina trajala turska vladavina nad Bosnom kada se, kako svjedoči jedan dokumenat, sačinjen u Zadru 25. maja 1568. godine, i tamo prihvatilo razlikovanje između islamiziranih Bo-sanaca i Turaka. Tada su muslimani iz Bosne već, bez mnogo pred-rasuda, nalazili svoj interes u trgovini s kršćanima, pa se sa svojom robom otiskivali i preko mora. Šestorica od njih su, možda i na svoj izričit zahtjev, upisani kod zadarskog notara kao »M o s s o l m a n i d i B o s s i n a«. Poimenice: Hadži-Memi, Jusuf, Alija, Kara-Oruč, Ha-san i Ferhat, bili su, na jedrenjaku (marciliana) Korčulanina Boni-facija, pošli iz Neretve prema Ankoni s tovarom od 56 bala (5980 komada) ovnujskih koža i kordovana (rujevinom uštavljenih ovčijih koža podesnih za izradu finije obuće i galanterije), s 25 bala (232 komada) neuštavljenih koža (cori crudi) i tri bale voska.

Ovo putovanje nije bilo sasvim sretno, niti je završilo u An-koni, jer su »uskoci« presreli i zarobili lađu. Ali, nije bilo ni sasvim nesretno, pošto je i uskoke uskoro presreo kapetan mletačkih fusti (male galije sa jednim jarbolom i sa 18-20 veslača sa strane) Pietro Emo, pa preoteo zarobljenu lađu s trgovcima i tovarom. Potom su se svi, umjesto u Ankoni, našli »u Zadru, u nadbiskupskoj palati«, pred notarom, konsilijerom i dvojicom zadarskih plemića pozvanih da prisustvuju kao svjedoci. Identitet bosanskih trgovaca potvrdio je Namiel Rodrigo, jevrejski konzul u Neretvi (console della nation Hebrea in Narenta).

Sasvim je jasno da spolja neuočljiva, tanana, pretežno unut-rašnja i psihološka razlika između ovih trgovaca i Turaka nije bila ni jasna, ni shvatljiva jednom strancu kakav je i mletački notar u Zadru (Johannes de Morea), koji je konstatuje vjerovatno zato što to zainteresirani žele, pa, nakon što je jednom zapisao da su oni

»Mossolmani di Bossina«, drugi put, malo niže, u istom tekstu zapisuje i »gore rečeni Turci« (sudetti Turchi).

Zahvaljujući na ljubaznom postupku, trgovci su potvrdili kako im je poslije oslobađanja od uskoka sva roba bila sačuvana i bez novih troškova, neoštećena, vraćena. Oni su bili jako zadovoljni (benissimo sodisfatti et contenti) prijateljskim odnosom i zahtijevali da se o tome sačini javna isprava koju su, u ime svoje i svojih nepismenih drugova (et di compagni quali dissero non saper scrivere), vlastoručno i dosta nevješto, oskudnim turskim riječima složenim u duhu našega jezika, potpisali Hadži-Memi i Kara-Oruč.⁹⁾

Vrijedilo bi znati da li su tada još nečiji muslimani (albanski, makedonski, bugarski i sl.) isticali i nekakvu svoju posebnost, pošto bez toga nije sasvim jasno ni prema kome je naši ističu: prema istovjernim Turcima — etničku, ili prema inovjernim Bosancima — vjersku? Radi li se o Bosancima koji su, za razliku od ostalih, muslimani ili o muslimanima koji nisu Turci nego Bosanci? Nisu li možda »bosanski muslimani« već tada »insistirali« na svojoj posebnosti u »turskoj«, slično kao »bosanski patareni« u »kršćanskoj« Bosni? Naknadno se vidi jedino da je pomenutom nazivu bilo »sudeño« da se rasprostire, ukorjenjuje i uporno traje, da dio naroda upućuje na posebnu tradiciju i da ga, tokom dugotrajne turske vladavine, opominje i čuva od etničke asimilacije.

*
* *
*

Nel nome de Christo amen, negli anni della sua nativita 1568, indiccione XI, alli 25 del mese mazo. Per il presente publico instrumento sia palese et manifesto come personalmente constituti alla presentia del nobel huomo miser Pompeo de Soppe honorabili consigliere di testimonii infrascripti et di me nodaro: Hasi Memi, Jusuf, Alli, Cara oruz, Hasan et Ferhat, Mossolmani di Bossina, di nomi et habitation di quali ha fatto fede miser Daniel Rodrigo, console della nation Hebrea in Narenta, essistente in questo porto con uno navilio di mercantia per Ancona spontaneamente et con ogni miglior modo per se et per gli heredi loro simul et in solidum confessano haver hauto et receputo dal clarissimo miser Piero Emo, dignissimo capitano delle fuste presente et consignante pro debita essecutio debere de sua scripta de X mazo corriente presentati sudetti Turchi le infrascripte robbe, cioe cinquantasei balle de moltonine et cordovani rivolti in sciavinotti nelle quali sono pelle numero cinquemilianovece nto e otanta, cioe 5980, balle di cera numero tre, balle vinticinque de cori crudi et sono cori dusento ettrentadoj le quali

⁹⁾ HAZ, *Johannes de Morea, zadarski notar*, Busta unica F, I/6 (instrumenti 1563-1570), fol. 34—34'. Dokumentat je našao i ljubazno mi ga ustupio dr Ivo Petricioli, profesor Filozofskog fakulteta u Zadru, pa mu i ovdje zahvaljujem.

erano corricate sula marciliana patron Bonifacio da Corzula presa li giorni passati da uscochi et recuperata di mano loro per la fusta Reniora delle qual robbe et mercantie cosi come di sopra haute et recepute intiere et senza diminutione o spesa alcuna hano fatto et fano perpetua quietatione in quella piu ampia et cauta forma (...) ricerca la ragione, ringratiando sua magnificencia che cosi utile recuperatione et cortese restitutione convenivole alla sincerita et integrita di ministri publici et di ogni amorevole officio usatoli per sua magnificencia di dicens ne sono rimasti benissimo sodisfatti et contenti pregando me nodaro comunis delle soprascrite cose dovesi far il presente publico instrumento in fede della verita, con sottoscrizione di mano di essi Hasi Memi et Cara oruz per nome loro et di compagni i quali dissero non saper scrivere.

Fatto in Zara nel palazzo archiepiscopale presente miser Zoilo Civalelli et miser Alvise di Nassi, dobili di Zara testimonii, noti, hauti et specialmente pregati.

Io Pompeo de Soppe, conselher fui presente.

BEN HACI MEMI YAZARIM BENÜMÇÜN HEM BENÜM
YOLDAŞLARDAN ÖTÜRÜ YUKARDA NİCE YAZILDIYSA NİÇÜN
YOLDAŞLARIM BİLMEZ YAZMAYI

BEN KARA ORUÇ YAZARIM BENÜMÇÜN HEM BENÜM
YOLDAŞLARINDAN ÖTÜRÜ YUKARIDA NİCE YAZILDIYSA NİÇÜN
YOLDAŞLARIM BİLMEZ YAZMAYI*

Marko Šunjić

»MOSSOLMANI DI BOSSINA«

Summary

Original documents from the 14th and the 15th centuries, preserved in the archives of Dalmatian towns, disclose that quite a number of goods on the Dalmatian market and articles kept in Dalmatian houses were of Bosnian provenance, bearing typically Bosnian marks; thus for instance, explicitly are mentioned: Bosnian fabrics (tella bosnexe) sheets of Bosnian fabric (lenzuoli de tella bosnexe), women's dresses of Bosnian cut (Chamisa da dona a la bosnexe), Bosnian shields (scutus bosnensis), Bosnian currency (grossi bosnexe), Bosnian silver spurs (calcaria more bosnensis de argento), Bosnian belts (zenture bosnexe), silver rings of Bosnian make (anelli

* Transkripcija turskog dijela teksta obavio je dr Ekrem Čaušević, profesor na Fil. fakultetu u Sarajevu.

darzento de lavor de Bosna), gilded Bosnian trays (taze de Bosna indorade), etc. Besides the here mentioned articles, in Venice we find Bosnian silver, Bosnian lead, Bosnian resin, Bosnian wax, Bosnian falcons trained for hunting, Bosnian horses some of which extremely beautiful, as the one presented by the king of Bosnia to the Duke.

All these registrations take place prior to the middle of 1463 when Bosnia lost its independence and fell prey to the Ottoman invaders. Under the new circumstances, many earlier attributes underwent change; there are no more goods bearing Bosnian name. Even if some things came to Dalmatia, they bear the Turkish name — cose turchesche. The criterion applied to things held good for men as well. In extreme simplification was overlooked the difference between the Turks and their (particularly islamized) subjects. It looked as if behind each Moslem name there was an ethnically pure Turk. The islamized Bosnian population certainly could not feel so and wanted to distinguish themselves from the Turks to whom they were linked by the same religion. One document written in 1568 at Zadar mentions six Bosnian merchants who are said to be »Bosnian Moslems« (Mossolmani di Bossina), which stresses their desire to point out their apartness.